

NÉMETH TIBOR

Sírás és fogcsikorgatás Az ír „árvaházak” száz évének mérlege

KITEKINTÉS

1999 májusában az ír kormány sajtóértekezletet hívott össze, hogy az állam nevében és a nyilvánosság bevonásával kövesse meg azoknak a nőknek és férfiaknak tízezreit, akik gyermekkorukban az évtizedeken keresztül (1922–1996) az állam által fenntartott és katolikus szerzetesrendek által üzemeltetett bentlakásos-iskolahálózat kényszerű foglyai voltak – 1858 és 1969 között nagyjából százötvenezer gyerek fordult meg az intézmények falai között. Az iskolák belső struktúrájával, társadalmi szerepével, a növendékek sorsával foglalkozó filmek, tudományos konferenciák, könyvek, az egyház és az állam felelősségvállalását vizsgáló több jelentés hatására az elmúlt másfél évtizedben a közvélemény több, az iskolahálózattal kapcsolatos tévhitet volt kénytelen revideálni.

Mára kiderült, az intézmények a legkevésbé sem a jótékonykodás csatornáit voltak, melyeket emberbaráti megfontolásból üzemeltettek az egyházi szervezetek – az iskolahálózat fenntartása teljes egészében az állam felelőssége volt, a költségek mértékét és a felügyelet formáit törvények szabályozták, a gyermekek után járó, az Oktatásügyi Minisztérium által kiutalt illetmény a megfelelő étkezés és ruháztatást volt hivatott biztosítani (a tanúságtevők és a minisztérium aktáinak egybehangzó állítása szerint a gyerekek mindebből igen kevéssé részesültek).

Megdől az a hiedelem is, hogy ezek az iskolák valóban árvaházak voltak – ha előbb napvilágra került volna az a tudás, hogy a gyermekek túlnyomó többségének igen

éltek a szülei (*Raftery és O’Sullivan, 1999, 23. o.*), hamarabb hitelvesztett lett volna a gyámolítandó kicsinyekről festett kép.

Világos lett az is, hogy kiket rendeltek az iskolákba. Az ötvenkettő ipari iskola nem bűnös útra tévedt fiúk rehabilitációját elősegítő intézmény volt – a lányok száma a huszadik század során mindvégig sokkal magasabb volt, mint a fiúké (*Raftery és O’Sullivan, 1999. 27. o.*); az ipari iskolások közül nagyon kevesen követtek el bűncselekményt (uo.). Az, hogy a leányok száma az ír iskolákban jóval meghaladta a fiúkét, egyáltalában nem volt véletlen. A Páli Szent Vince Társaság és a Katolikus Védelmi és Mentelmi Egylet (Catholic Protection and Rescue Society) egy megbecsült tagja 1921-ben azzal a javaslattal állt elő, hogy egy legalább ötszáz férőhelyes női szállót kellene létesíteni a fővárosban, és azt a püspökök közvetlen irányítása alá rendelni. A Szegényügyi Törvényt Előkészítő Bizottság által már 1906-ban felvetett megkülönböztetést felkarolva, ekkor kezdődött meg a hadjárat a „bukott nők” (fallen women) megmentésére: mivel az „első elkövetők” (first offenders) erkölcsi még nemesíthetőek, számukra Anya-gyermek Otthonok (Mother and Baby Homes) alakultak országszerte – az anyáktól a gyermekeket gyorsan elválasztották, és miután megbizonyosodtak arról, hogy a kicsi nem fogyatékos, nevelőszülőkhöz adták. A „visszaesők” (recidivists) gyermekeire a Szegényügyi törvények vonatkoztak – ennek alapján vagy ipari iskolákba

kerültek, vagy nevelőszülőkhöz (*Raftery és O'Sullivan, 1999. 74. o.*).

Napjainkra egyértelművé lett az állami szervezetnek a rendszer fenntartásában betöltött szerepe is. Az 1908-ban elfogadott (és az országban 1991-ig érvényes) Gyermekről szóló törvény (Children Act) alapján a bíróságok utalták az intézményekbe a gyerekeket, továbbították az információkat az Oktatási Minisztérium és a helyi hatóságok felé, melyek azután fejadót fizettek az iskolákat üzemeltető rendeknek (i. m. 20. o.). A gyermekek sorsát gyakran egész életükre meghatározó bírósági tárgyalás egészen rendhagyó módon zajlott – ügyészek és ügyvédek nem voltak, a vádlottakért senki nem emelt szót.

A gyermek iskolai felvételét kérelmező Gyermek Elleni Erőszak Megelőzésére Alakult Nemzeti Egylet (National –1950 után Irish– Society for the Prevention of

Cruelty to Children) felügyelői, alkalmazsint a kiskorúak lakhelye szerint illetékes plébános vagy egy rendőr vádbeszédére a bíróság a gyermeket az iskolákba rendelte: a beidézett gyerekek némán szemlélték és türték az eljárást. A rendőrök az intézmények kérésére – szökés esetén – azonnal lefoglalták és visszaszállították a beutaltakat.

Az is érthető, hogy miért pont azokat küldték az iskolákba, akiket. 1950-ig az Oktatási Minisztérium éves jelentésében pontosan megnevezték a beiskolázás okait, ekkortól kezdve az indokok az iratokon három kategóriába sorolva jelennek meg: *iskolai lógás, bűncselekmény elkövetése* (a fiúk tizenegy, de a lányok kevesebb mint egy százaléka – legtöbbször apróbb – törvénytelen-ségek elkövetése miatt került az iskolákba, illetve *megfelelő gondviselő hiánya* – az összes gyermek nyolcvan, a lányok kilencven szá-

zaléka személyi irataiban ez utóbbi ok került megnevezésre: a házasságon kívül született gyerekeken, beteg vagy bebörtönzött szülők utódain kívül ide tartozott az a huszonötezer fiú és lány, akik azért kerültek az iskolákba, mert a mélyszegénységből jöttek: ezek leányanyáktól születtek, szegény- vagy dologházakban (*Graham, 2011, 21. o.*).

Az iskolák a társadalom befolyásolásának fenntartására szolgáló intézményként működtek a katolikus és protestáns felekezetek közötti nagy történelmi tusakodásban. A reformáció térnyerése után az új hit intézményeinek erőterében alakult jótékonyági egyletek és bizottságok megingathatatlan alapelve szerint az oktatás és nevelés minden

intézményes formájában protestáns szellemű kell, hogy legyen: az iskola olyan fegyver lett, melyet a pápisták gyerekei ellen fordítottak Írországszerte. A katolikus

vallással és gyakorlóival szemben tanúsított türelmi rendelet (1829. évi Catholic Emancipation) hatására, a protestáns Bibliatársaságok (Bible Societies) térítő munkájának visszaszorulása után a megerősödött katolikus egyház újult erővel indult a katolikus gyermekek védelmére. A Szegényügyi törvény elfogadása után (1838) a szegényházakat nem kívánt, nyomorban fogant és nyomorra született gyermekek tízezrei kezdtek megtölteni – 1850-re már száznégyezer tizenöt év alatti gyermek él ezekben az intézményekben (*Raftery és O'Sullivan, 1999. 19. o.*). A kicsinyek fölötti befolyás megszerzéséért (a lelkek megmentéséért) vetélkedő két vallási csoport – a gyűlölt brit gyarmatosítók protestáns egyháza, illetve a Cullen bíboros (1866–1878) dinamikus fellépésével ügyesen átszervezett katolikus egyház – versengése az ipari iskolákról szóló

a gyermekek sorsát gyakran egész életükre meghatározó bírósági tárgyalás egészen rendhagyó módon zajlott – ügyészek és ügyvédek nem voltak, a vádlottakért senki nem emelt szót

törvény (Industrial Schools Act) elfogadása (1868) után felgyorsult. Amikor az utolsó protestáns iskola is bezárt (1917), a katolikus szerzetesrendek kettő kivételével – melyek közvetlenül a helyi plébánosokhoz tartoztak – az összes intézmény vezetését átvették. A katolikusok gyors térnyerése következtében az iskolaigazgatók szabad kezet, a szerzetesrendek püspöki támogatást kaptak az iskolák üzemeltetésére, különösen azután hogy 1922-ben Írország felszabadult a sok évszázados brit uralom alól.¹ A századfordulón még hetvenegy iskolában nyolc ezer gyermeket, 1969-re a megmaradó harmincegy iskolában már csak kétezer gyermeket neveltek; a kegyesrendi nővérek (Sisters

of Mercy – RSM) által fenntartott iskolákban egy évszázad alatt összesen negyvenezer gyerekkel foglalkoztak.

Az elmúlt néhány évben az ipari iskolákban gyermekek tízezrei számára megélt borzalmak magyarázatára (és a bűnösök felmentésére) megerősödtek olyan vélemények, hogy nem lehet mai erkölcsök szerint ítélni a tegnap történekről, túlságosan szigorú ítész az, aki az eseményeket történelmi kontextusukból kiragadva a szerzeteseket pellengérré akarja állítani. Tény: az ír alapítású Keresztény Testvérek (Christian Brothers) szerzetesrend tagjainak tucatjait ítélték el az elmúlt években Ausztráliától Kanadáig, gyermekrontás miatt a bíróságok. Tény az is, mint az Oktatásügyi Minisztérium manapság sokat kutatótt, gyakran forgatott aktáiból kiderült: a felügyeleti szerv tisztviselői sokat tudtak arról, mi folyik

az iskolákban; annak is tudatában voltak azonban, mennyibe kerülne egy új rendszer felépítése, illetve, hogy a jelentős politikai súlyú katolikus egyház nyílt támadásnak vette volna az iskolarendszere felszámolására tett minden kísérletet.

A Gyermek Sételmére Elkövetett Bűncselekmények Körülményeit Vizsgáló Bizottság (The Commission to Inquire into Child Abuse) vallomásokra alapozó kutatása során kilenc év alatt (2000–2009) a még élő, nagyjából huszonezer volt diák közül valamivel több mint ezerötzszáznak a tanúvallomását vették fel. 474 fiú és 383 leány tett bántalmazás, 253 fiú és 128 leány szexuális zaklatás címén feljelentést az isko-

lák alkalmazottai ellen. Az ok- és tényfeltáró vizsgálódás első három évében az oktatási tárca folyvást nehezítette a munkát – sokáig csak egyetlen ipari iskola adataihoz engedélye-

a fiúk ellátására rendelt intézményekben a bántalmazás és érzelmi zsarolás járványszerű (endemic) volt

zett hozzáférést: a média az egyházak és a kormány között megkötött titkos megállapodástól volt hangos, hiányoztak a kutatáshoz szükséges anyagi erőforrások, ráadásul a jelentéstevő bizottság ellen a keresztény testvérek (Christian Brothers) pert nyertek, mely döntés értelmében a jelentés adatai nem használhatók fel a bíróságon. Mary Laffoy bírónő, a vizsgálóbizottság vezetője 2003-ban lemondott. Az utóda, Ryan bíró vezetésével 2009-re elkészült 2600 oldalas jelentés (Ryan Report) szívzaggató olvasmány. A vizsgálat megállapította, hogy a fiúk ellátására rendelt intézményekben a bántalmazás² és érzelmi zsarolás járvány-

¹ Az, hogy Írország a brit iga alól 1922-ben kibújt, semmilyen változást nem hozott annak a hétezer gyereknek, akik ekkor ipari és javító-nevelő iskolák növendékei voltak az országban. 1924-re a Köztársaságban már több ipari iskola működött, mint Angliában, Skóciában, Wales-ben és Észak-Írországban együttvéve, 1933-ra pedig a hatalmas intézményekbe terelt gyermekek intézménye az Egyesült Királyságban idejétmúlt modellnek számított és teljesen meg is szűnt (Raftery és O'Sullivan, 1999. 72-77. o.).

² 2011-ig több mint kétszáz iskolában évtizedeken át működő nyolcszáz szexuális zaklató kilitére derült fény.

szerű (endemic) volt; a szexuális zaklatás sok intézményben mindennapos dolognak számított; a gyermekek védelme az iskolák üzemeltetése során nem volt szempont; a lekicsinylés és megalázás szelleme uralkodott az intézményekben; a gyerekek gyakran éheztek; a higiéniai körülmények a legtöbb helyen siralmasak voltak; az Oktatási Minisztériumba szülőktől, felügyelőktől, személyzettől érkező panaszokat, sérelmeket többnyire ki sem vizsgálták (*Raftery és O'Sullivan*, 1999, 69-109. o.).

Az iskolákat működtető katolikus szerzetesrendek egyéb intézményeket is üzemeltettek: a javító-nevelő és ipari iskolák árvaházakkal, Magdaléna mosodákkal, anyaotthonokkal együtt alkották egy rendszer több szempontból is összefüggő részeit – számos rend intézményi komplexumaiban ipari iskola, javító-nevelőintézet és mosoda is működött. Az intézményrendszer elemei egymást is segítették – az iskolákból és anyaotthonokból gyakran a mosodákba vezetett a lányok és nők útja, az anyaotthonokban született gyerekek közül sokan kerültek a rend iskolájába.

Az Igazságot a Magdalénáknak (Justice for Magdalenes) nevű érdekérvényesítő csoport évekig keresztül hiába sürgette az ír kormányt, hogy a több mint hét évtizeden át (1922-től 1996-ig) dologházszerűen üzemeltetett mosodákban fogvatartott nők sorsát tisztázandó, rendeljen el nyomozást. A közösség 2011 májusában az ENSZ Kínzásellenes Bizottságához fordult, arra hivatkozva, hogy az általuk képviselt nők alkotmányos jogait állami segítséggel évtizedeken keresztül megsértették. A beadvány szerint: a „bukott nőket” (magdalénákat) a mosodákban akaratuk ellenére bezárva tartották; a bentlakók állandó felügyelet

alatt álltak; a nők heti hat napon keresztül reggeltől estig dolgoztak, de munkájukért fizetést nem kaptak; a forró gőzben vagy hideg vízben sokszor évekig-évtizedekig végzett munka gyakran leforrázott testrészekkel, kiütésekkel, rühességgel, visszereséssel járt; az egymással való kapcsolattartás és a csendkúra-kezelések szigorúan szabályozottak, a barátságok kialakításának általános tilalma, az, hogy a bűnös nő képet a magdalénákba szünet nélkül sulykolták, a bentlakókat rendszeresen megszégyenítették, sokak későbbi életét megkeserítette; amellet, hogy a központi büntető bíróság nők tucatjaira kiszabott ítéletében a lejárati idő megállapítását a házat vezető apáca belátására bízta, az sem világos (mivel a szerzetesrendek az irat- és levéltáraikban nem engedélyezték a kutatást), hogy a pártfogói szolgálat hogyan működött; a mosodákból való kiszabadulás egyetlen járható útja (azon kívül, hogy a bentlakók a mosodákat üzemeltető apácák számára elfogadható gyám felügyelete alá kerültek) az volt, ha a fogvatartottak egyéb egyházi intézményben, jellemzően mint ápolók – siralmasan kevés pénzért vagy ingyen – vállaltak állást, olykor hosszú évtizedekre.

Martin McAleese szenátor, az egymás után két ciklusban szolgált ír köztársasági elnökasszony férjének vezetésével a Magdaléna mosodák fenntartásának körülményeit vizsgáló, 2013 februárjában napvilágot látott ezernégy száz oldalas jelentés szerint a mosodák kényszer-munkásainak életében a lelki terror és megfélemlítés igen, a fizikai vagy szexuális abúzus nem volt jellemző.³ 10 012 nő lett intézményekbe utalt személy, közülük 2 124 állami szervek kezdeményezésére. A mosodákban átlagosan eltöltött idő körülbelül

³ A tíz, az országban működő Magdaléna mosodát az Ír Köztársaság megalakulása előtt (1922) alapították, a jelentésvökök azonban csak az 1922 és 1996 közötti időszak eseményeit vizsgálták, mégpedig csupán a nyolc intézménnyel kapcsolatban, melyekről rendelkezésre álló adatok voltak.

hét hónap volt, de a nők közel nyolc százaléka több mint tíz évet töltött itt el. A büntetés-végrehajtási szervek döntésére (vizsgálati fogságba, felfüggesztett börtönbüntetések esetén a próbaidő letöltésére), valamint bentlakásos és javító-nevelő iskolákból került az iskolákba a belépő személyek mintegy 8-8%-a, valamivel kevesebben egészségügyi és szociális szervezetektől (pszichiátriai gyógykezelőkből, idősök otthonából), 6,8% önszántából, másik Magdaléna mosodákból kétszer annyian, s végül családja kérésére, papi döntésre érkezett minden tizedik nő.⁴ A mosodákba rendelés okai között előfordult ugyan csavargás, gyilkosság, lopás is, de a beutaltak döntő többségére ez nem áll, olyan is akadt, akinél a jegy nélküli utazás volt az indok.⁵ Kiderült, az állam nem csupán felügyeleti szervként volt jelen a mosodákkal kapcsolatos ügyekben, hanem mint üzleti partner is – a biztonsági és rendfenntartó erők, kormányhivatalok, állami

kórházak a szolgáltatások haszonélvezői voltak, hotelek, iskolák, privát intézmények és magánszemélyek mellett.

A kutatás eredményeinek megjelenése után két héttel a kormány nyilvánosan bocsánatot kért – ezúttal a Magdaléna mosodák áldozataitól – és megbízta a Törvényjavaslattevő Bizottságot (Law Reform Commission), hogy dolgozzon ki terveket arra vonatkozólag, hogy miképp kártalanítsák és segítsék a sértetteket és azokat, akik a megalázottak és megszorítottak környezetében élt(n)ek. A valaha volt iskolások, magdalénák, lelencek, árvák és ezek fogvatartói számára – a társadalombiztosítás terhére igénybe vehető – pszichológusi segítség és egészségmegőrző vagy a további romlást várhatóan fékező gyógymódok használata remélhetőleg a következő években a teljes letargiából lassan felocsúdó ír társadalom önvédelmi mechanizmusát erősítik majd.⁶

IRODALOM

- Department of Justice and Equality (2013): *Report of the Commission to Inquire into Child Abuse Commission*, Dublin.
- Department of Justice and Equality (2013): *Report of the Inter-Departmental Committee to establish the facts of State involvement with the Magdalen Laundries*, Dublin. Letöltés: <http://vimeo.com/65128925> (2013.12.12.)
- Graham, G. (2011): *What Critical Success Factors are Necessary and Sufficient for Provision of Development Care for Each Young Person in Irish Residential Care and Youth Care?* Dublin Institute of Technology
- Justice for Magdalenes (JFM) (2011): *Submission to the United Nations Committee Against Torture*, Crocknahattina, Bailieborough, Cavan.
- Raftery, M. és O'Sullivan, E (1999): *Suffer the Little Children*, Dublin, New Island.

⁴ A jelentés az ENSZ-hez vizsgálatra beadott anyag nem minden vádpontjára adott kielégítő magyarázatot, de a vizsgálat a mosodákból való eltávozás módjait is feltárta: saját akaratából 23 százalék, családja ösztönzésére 22,2 százalék távozott, 7,1 százalékuk a mosodákon kívül, 10,3 százalék másik Magdaléna mosodában talált munkát, 7,1 százalékukat elküldték, 1,9 százalék megszökött, mások menhelyekre, hajléktalanszállókra költöztek, legalább 879-en a mosodákban haltak meg.

⁵ A jelentés arra is rávilágított, hogy mivel Írországbán a közelmúltig a börtönök nem voltak megfelelően felkészítve a női bűnelkövetők fogvatartására (még 1984-ben is csupán harminchét női személy volt előzetes letartóztatásban – szemben az ezeröttszázharminchét férfival), ezek az intézmények hiányt is pótoltak.

⁶ Mára az iskolák, mosodák és anyaotthonok túlélői iránt érzett szégyen végighullámozott az ír társadalom egész szövetén. A gyermek- és ifjúságügyi miniszter a következő évekre tervezett, kilencvenkilenc pontból álló akcióterv (implementation plan) bevezetőjében a következőket írta és mondta: „Országunk huszadik századi történetét a Gyermekek Sérelemére Elkövetett Bűncselekmények Körülményeit Vizsgáló Bizottság jelentésének eredményeképpen újra fogjuk írni. Olyan intézmények, melyeknek tisztességét megkérdőjelezhetetlennek gondoltuk, teljességgel korrumpálódtak”.